

The Appropriate law Governing Money and the Fulfillment of Monetary Obligations According to the Rules of Islamic Law

Zahra Sabry¹, Alireza Bariklo^{2*}

1. PhD Student, Department of Private Law, Faculty of Law, Aras International Campus, University of Tehran.
2. Professor, Department of Private Law, Faculty of Law, Farabi Campus, University of Tehran, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages:209-226

Article history:

Received: 04 Apr 2025

Edition: 28 May 2025

Accepted: 03 Jul 2025

Published online: 22 Dec 2025

Keywords:

Position, Adjustment, Contract Amount, Legal System of Iran.

Corresponding Author:

Alireza Bariklo

Address:

Iran, Tehran, University of Tehran, Farabi Campus, Faculty of Law, Department of Private Law.

Orchid Code:

0000-0002-9830-8710

Tel:

02136725011

Email:

bariklou@ut.ac.ir

ABSTRACT

Background and Aims: It is a matter to facilitate transactions and meet the needs identified by rational people. But gradually over time, the approach of the capitalist system put forward money as a tool of economic control, making its circulation and distribution the monopoly of the government. In this article, in a descriptive and analytical way, the assignment of the authority to issue money to the government has been examined in the framework of general rules, according to the rules of Islamic law.

Materials and Methods: This research is of a theoretical type and has been carried out using a descriptive-analytical method.

Ethical Considerations: In this research, the principles of trustworthiness, honesty, neutrality and originality of the work have been respected.

Results: The capitalist system's approach to money is facing a problem, and in developing countries, the problem is more acute, because inefficient governments hide their management weakness by printing money without support. On the one hand, this causes the cost of running the country to rise, and on the other hand, it causes the spread of poverty in the society.

Conclusion: Considering the calendrical-scale function, the property that can be acquired and the means of payment of money, special laws must govern the publication and circulation of money in order to ensure transactional justice.

Cite this article as:

Sabry, Z; Bariklo, A. *The Appropriate law Governing Money and the Fulfillment of Monetary Obligations According to the Rules of Islamic Law.* Economic Jurisprudence Studies. 2025.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره هفتم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۴

قانون مناسب حاکم بر پول و ایفای تعهدات پولی مطابق قواعد حقوق اسلامی

زهرا صبری^۱، علیرضا باریکلو^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، پردیس بین‌الملل ارس، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. استاد، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، پردیس فارابی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: پول موضوعی برای تسهیل معاملات و رفع نیازهای مورد شناسایی عقلاء است؛ اما به تدریج درگذر زمان، رویکرد سیستم سرمایه داری، پول را به عنوان ابزار کنترل اقتصادی مطرح، نشر و نحو گردش آن را در انحصار دولت قرار داد. در این مقاله به روش توصیفی و تحلیلی، واگذاری اختیار نشر پول به دولت در چارچوب قواعد عام، مطابق قواعد حقوق اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

مواد و روش‌ها: این تحقیق از نوع نظری بوده و به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: در تحقیق حاضر، اصل امانتداری، صداقت، بی‌طرفی و اصالت اثر رعایت شده است.

یافته‌ها: رویکرد سیستم سرمایه‌داری به پول، با مشکل مواجهه است و در کشورهای در حال توسعه، مشکل آن حادتر است، چون دولت‌های ناکارآمد با چاپ پول بدون پشتوانه ضعف مدیریتی خود را نهان می‌کنند، این از طرفی موجب بالا رفتن هزینه اداره کشور و از طرف دیگر، موجب گسترش فقر در جامعه می‌شود.

نتیجه: با توجه به کارکرد تقویمی - میزانی، مال قابل تملک و وسیله پرداختی پول، بر نشر و گردش پول بایستی قوانین خاص حاکم شود تا عدالت معاملی تأمین گردد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۰۹-۲۲۶

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۵

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۳/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

کارکرد حقوقی پول، میزان تقویم، وسیله پرداخت، مال محترم، عدالت.

نویسنده مسئول:

علیرضا باریکلو

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه تهران، پردیس فارابی، دانشکده حقوق، گروه حقوق خصوصی.

تلفن:

021 61113358

کد ارکید:

0000-0002-9830-8710

پست الکترونیک:

bariklou@ut.ac.ir

۱. مقدمه

اصولاً قانون مناسب در بین‌الملل خصوصی قانون ملی است، طبق ملاکهای تعیین قانون، صلاحیت حاکمیت بر موضوع و رابطه حقوقی خاصی را دارد، اما قانون مناسب در این مقاله، قانون ملی متعدد نیست بلکه نوع قانون حاکم بر روابط حقوقی پولی است، هر سیستم حقوقی دو نوع قواعد، عام و خاص دارد تا جایی که این موضوع به عنوان یک اصل مطرح شده که «هر قانون عامی، قانون خاصی دارد» (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ص. ۳۷۴)

قواعد خاص حکم موضوع را از قلمرو عام خارج می‌نماید. طرفین رابطه حقوقی می‌توانند بر خلاف قواعد عام توافق کنند و قواعد عام، مقرراتی تکمیلی است که جایگزین اراده طرفین در صورت عدم توافق است؛ اما قواعد خاص غالباً توافق بر خلاف آن معتبر نیست و مقررات آمره می‌باشند. بنابراین موضوع مقاله بررسی حاکمیت قواعد عام یا قواعد خاص بر ایفای تعهدات پولی در حقوق ایران می‌باشد، چون در قانون بانک مرکزی ج.ا. مصوب ۱۴۰۲، برخلاف قانون سابق، انتشار پول و گردش آن به اختیار بانک مرکزی واگذار شده و دیوان عالی کشور نیز ماده ۲۳۰ ق.م. را مطلق استفاده نموده. در نتیجه این رویکرد، ظاهراً قواعد خاصی بر پول حاکم نیست، در چارچوب اختیارات عام، پول قابل نشر و گردش می‌باشد. لذا این وضعیت مطابق قواعد حقوقی اسلامی از منظر کارکرد حقوقی پول بررسی می‌شود. پس اصل حاکمیت قانون ملی بر پول ملی هرکشوری مفروغ عنه است، مراد از قانون حاکم بر پول ملی، قانون ایران است؛ ولی باید دید در ایفای تعهدات پولی قانون خاص بایستی حاکم شود یا همان مقررات عام حاکم بر ایفای تعهدات کافی است.

فرضیه مقاله: در ایفای تعهدات پولی مقررات خاص حاکم است و نمی‌توان به حاکمیت اراده و قانون عام استناد کرد.

جنبه نوآوری مقاله این است که از طرفی، قانونگذار ایرانی بعد از انقلاب از این موضوع غافل شده و تلاش برای مبارزه با رباخواری نموده که چندان موفق نبوده، از طرف دیگر، دیوان عالی کشور در رای وحدت رویه ۸۰۵ از قواعد عام ضمانت اجرای تعهدات غیرپولی از جمله ماده ۲۳۰ ق.م. استفاده اطلاق کرده و نسبت به تعهدات پولی مجری دانسته. لذا برای اثبات لزوم قواعد خاص بر پول و تعهدات پولی، چیستی پول، کارکرد حقوقی پول و تعهدات پولی مطابق قواعد حقوق اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله چون توصیفی تحلیلی است و در آن از روش پرسش‌نامه و مصاحبه استفاده نشده، لذا برای جمع‌آوری داده از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

رویکرد سیستم سرمایه داری به پول، با مشکل مواجهه است و در کشورهای در حال توسعه، مشکل آن حادتر است، چون دولت‌های ناکارآمد با چاپ پول بدون پشتوانه ضعف مدیریتی خود را نهان می‌کنند. این از طرفی موجب بالا رفتن هزینه اداره کشور و از طرف دیگر، موجب گسترش فقر در جامعه می‌شود.

۵. بحث

مباحث متفرع در راستای موضوع این تحقیق، به شرح ذیل مطرح می‌گردد.

۵-۱. ماهیت و چیستی پول

قانون مناسب بر ایفای تعهدات پولی شناخت چیستی پول است، پول حد و مرز و چارچوب ندارد. قانون حدود و میزان آن را معین می‌کند. مراحل پول شامل پول طلائی که اطلاق پول بر آن صادق بود و بعضی به نظریه فلزی تعبیر کرده و معتقدند پول کالایی است، در قالب یک فلزگران قیمت ظاهر شده است. (منگر، ۱۸۹۲، ص. ۲۴۲)، پول پایه طلا (وجه نقد)، پول دولتی (وجه رایج)، اعتبار خود را از قدرت سیاسی حاکم بر جامعه گرفته است. لذا بعضی از حقوقدان معتقدند پول قطعات فلزی که دارای شکل خاص و ارزش معینی به منظور وسیله مبادله، (سکه یا اسکناسها) چاپ و نشر داده شده‌اند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۴، ص. ۱۲۹)، این تعریف با ظهور اسکناس‌های پایه کالا، پول بدون پشتوانه و انواع ابزار پولی الکترونیکی که اعداد و ارقام جایگزین آن شده، اعتبار ندارد. نظریه جدیدی تحت عنوان نظریه چارتالیزم مطرح گردید، براساس این نظریه، پول رابطه اجتماعی مستقل از هر ماده ای که در قالب آن نمود پیدا می‌کند، در این نظریه پول یک مطالبه، اعتبار یا وعده پرداخت می‌باشد که به وسیله ارتباطات اجتماعی تاسیس شده، (اینگام، ۲۰۰۴، ص. ۱۲) در این نظریه مبنای ارزش پول مالیات است، لذا نقدهای فراوانی به آن شد. (مسگراو، ۲۰۰۹) این دیدگاه در اوایل رواج پول دولتی که دولت‌ها، مردم را به تحویل پول طلائی یا فلزی وادار کردند و اسکناس را جایگزین آن کردند موجه بود اما در عصر حاضر

ارتباط پول با پشتوانه فلزی آن قطع است و چندان قابل اعتماد نیست.

دیدگاه دیگر بر کارکرد مبادله ای پول تمرکز کرد و در پوشش تئوری پول، پول به عنوان قدرت خرید کلی توصیف شد. (civil:les biens, p.20) این دیدگاه مورد استقبال صاحب نظران حقوق اسلامی قرار گرفته و معتقدند پول کاغذی مال مثلی است اما مثل آن، چیزی است که قیمت حقیقی آن را مشخص می‌کند، اگر بانک به سپرده گذاران قیمت حقیقی آنچه که دریافت کرده، پرداخت کند، مرتکب ربا نشده، چون قیمت حقیقی براساس طلا و ارز اندازه گیری می‌شود. (صدر، ۱۳۸۲، ص ۲۴۷؛ موسوی بجنوردی، ۱۳۷۲، ص ۱۱۰؛ هاشمی شاهرودی، ۱۳۷۴، ص ۶۷) در صندوق ب.پ، پول دولتی به عنوان پول قانونی است و به عنوان وسیله مبادله توصیف شده که در چهارچوب قانون توسط دولت اعمال می‌شود. که هیچ ارزش ذاتی در خود نداشته، اصطلاح پول قانونی ممکن است مترادف با پول فیات و وجه رایج قانونی استفاده شود. (گراس، کریستوف، ۲۰۱۹، ص. ۹)

بعضی از منظر کارکرد مبادلاتی پول معتقدند پول به عنوان وسیله تسهیل مبادلات چهار دوره داشته: الف- پول طلائی که بر نظریه شمارش مبتنی بود. در این دوره اعتبار قدرت معاملی پول از ارزش فلزی که ابزار پولی از آن ساخته شده. مطابق این نظریه پول فایده ای ندارد مگر آنچه از ارزش مبادله ای آن به دست می‌آید، در حالی که کالای‌های با ارزش غیر از پول خود دارای منفعت می‌باشند. (آستین، دونالد، ۲۰۱۳، ص. ۶۱)

در این دوره، پول ملی از طلا تهیه شده و چنین پولی در ادبیات حقوق اسلامی معدود و

مبادله واحدهای پولی مختلف با یکدیگر مطرح شد. (آستین، دونالد، ۲۰۱۳، ص. ۷۰)

با این حال، مبادلات واقعی اغلب بی‌ثبات‌تر از برابری قدرت خرید هستند و در معرض سفته‌بازی، جهش ناگهانی وجوه، تأثیرات فصلی و پیش‌بینی تغییرات قریب‌الوقوع در برابری قدرت خرید (به دلیل تورم) هستند. لذا این نظریه بیشتر بر نظریه شمارشی پول و ابزار طلایی آن منطبق است، کسری بودجه تحت پوشش تورم تدریجی ارز، تثبیت مبادلات یک کشور را غیرممکن میکند و توقف هرگونه افزایش حجم پول، پیش شرط لازم برای تحقق تثبیت است. (آستین، دونالد، ۲۰۱۳، ص. ۸۰)

ج- گردش پول مبتنی بر نظریه نوسانات فصلی می‌باشد. مطابق این نظریه به استناد تئوری برابری قدرت خرید، تثبیت در نرخ مبادله ارز دو کشور، مشروط به تعدیل در روابط «معادله مبادلاتی»، برای مطابقت سطوح قیمت داخلی دو کشور می‌باشد که هرکدام در واحد پول خود ظاهر می‌شوند. از این رو میتوان نرخ مبادله را به نفع یکی از کشورها با یک سیاست مالی جهت کاهش سطح قیمت داخلی آن نسبت به سطح قیمت داخلی کشوردیگرتغییرداد. از سوی دیگر، سیاست مالی مؤثر بر افزایش سطح قیمت داخلی، دیر یا زود منجر به کاهش نرخ پول داخلی می‌شود. پس، اگر بودجه، ارز، تجارت خارجی و سطح قیمت داخلی و خارجی یک کشور به درستی تعدیل شود، به طور خودکار، ارز خارجی آن ثابت می‌ماند. بنابراین، تا زمانی که مبادلات نوسان دارند، تلاش برای تثبیت زودهنگام می‌باشد. از سوی دیگر، زمانی که شرایط اساسی لازم برای تثبیت فراهم گردد، مبادله خود به خود ثابت میشود. (آستین، دونالد، ۲۰۱۳، ص. ۸۷-

شمارشی، (جوهری، ۱۴۰۵، ص. ۱۸۷) توصیف و احکام حرمت ربا بر آن جاری (کاشف الغطاء نجفی، ص. ۸۰) شده است.

ب- پول بر نظریه برابری قدرت خرید مبتنی و چون حمل و نقل و امنیت پول فلزی خطرناک بود، ابزار پول کاغذی با پشتوانه طلایی رایج شد. توجه به نکات این دکترین:

۱- قدرت خرید داخلی، به سیاست ارزی دولت و عادات پولی مردم بستگی دارد.

۲- قدرت خرید خارجی آن، باید نرخ مبادله بین پول داخلی و پول خارجی به اضافه قدرت خرید آن در کشور خود باشد.

۳- در شرایط تعادل، قدرت خرید داخلی و خارجی یک پول باید یکسان باشد، فقط هزینه‌های حمل و نقل، مالیات، واردات و صادرات قرار میدهد. در غیر این صورت، فعالیت تجارت به منظور استفاده از نابرابری انجام خواهد شد.

نسبت بین قدرت خرید پول داخلی در داخل و ارز خارجی در کشور خارجی باید در حالت تعادل باشد. این نسبت قدرت خرید داخلی مربوطه دو ارز، «برابری قدرت خرید» می‌باشد. (آستین، دونالد، ۲۰۱۳، ص. ۷۲-۷۳) جوهره دکترین برابری قدرت خرید در شرایط عادی تجاری، تعادل محقق است. اما این فرضی مجرد بود، چون پول دولتی شد و دولتها برای رقابت اقتصادی شرایط غیرتعادلی ایجاد کردند. زمانی که تمام ابزار پولی تقریباً براساس طلا بود، ارزش نسبی یا مبادلاتی آن، به مقدار واقعی فلز طلا در هر واحد، با تعدیل‌های جزئی برای هزینه انتقال فلز از مکانی به مکان دیگر بستگی داشت. اما وقتی به جای طلا، تعدادی از اسکناس‌های غیرقابل تبدیل با سیستم مستقل رایج شد، معضل معیار تعیین نرخ

دارد. «لذا هرچند در بند «الف» ماده ۳ ق.پ.ب مصوب ۱۳۵۱ امتیاز نشر پول برعهده دولت است و این امتیاز به بانک مرکزی واگذار شده اما این امتیاز انحصاری در بند «الف» ماده ۵۸ قانون بانک مرکزی ج.ا.ا مصوب ۱۴۰۲، به بانک مرکزی ایران اختصاص یافته حذف دولت و اختصاص مستقیم امتیاز به بانک مرکزی، در راستای حمایت از استقلال بانک مرکزی از دولت به معنای قوه مجریه می‌باشد.

پول قابلیت اندازه‌گیری و تقویم سایر اموال را دارد که به آن واحد اطلاق می‌شود و انتخاب واحد پولی نیز در انحصار دولت انتشارکننده قرارداد. (باریکلو، ۱۴۰۲، ص. ۸۰) به همین جهت در بند «الف» ماده ۱ ق.پ.ب واحد پول ایران ریال برابر صد دینار بود، اما در بند «الف» ماده ۵۸ قانون بانک مرکزی ج.ا.ا مصوب ۱۴۰۲، واحد پول ایران را ریال بیان کرده است.

بنابراین، موضوع بررسی قانون حاکم بر پول اعتباری دولتی است که به عنوان پول رایج در روابط معاملی مورد داد ستد قرار می‌گیرد. لذا با توجه به نگاه ابزاری در علم اقتصاد به پول، نخست ضوابط گردش پول از منظر اقتصادی و بعد به اقتضای کارکرد آن مطابق قواعد حقوق اسلامی بررسی می‌شود.

۵-۲. ضوابط اقتصادی نشر پول

پول به عنوان دارایی نامحسوس توسط دولتها، وسیله و ابزار تقویم و ابراء تعیین شده، دارای ویژگی ذخیره ارزش، شمارش، وسیله پرداخت است. بعضی (کوینت، شوبیک، ۲۰۱۴، ص. ۲) ویژگی دیگری مطرح کرده و معتقدند چهارم اقدامات مالی استراتژیک که بین افراد حقیقی، بانکها، بانک مرکزی و سایر مؤسسات مالی تمایز

(۸۸) در این نظریه بر سیاست های پولی و نیز تجارت خارجی دولت تمرکز شده و توجهی به دست اندرکاران بازار که با نرخ بهره معاملاتی، روند بازار را غیرمتعادل می‌کنند، نشده است.

د- بازار آتی در مبادلات به عنوان چهارمین مبنا مطرح شد، تاجری که کالا را به ارز خارجی معامله میکند، تسویه بدهی، غالباً نقد نیست. در فاصله زمانی سررسید ارز خارجی و معامله مجدد آن، او درگیر پوشش ریسک مبادله ای ناخواسته، از ضرر یا سودی است که به سختی میتوان آن را در محل خود انجام داد. برای اجتناب تاجر از این خطر، مکانیسم بازار در معامله آتی مطرح شد. لذا تفاوت بین نرخهای نقدی و آتی معاملات به عنوان معیاری برای ترجیح بازار پول و مبادله برای نگهداری وجوه در یک مرکز بین‌المللی به جای مرکز دیگر، قرار گرفت. (آستین، دونالد، ۲۰۱۳، ص. ۹۴)

بنابراین، از منظر اقتصادی اختیار دولت به انتشار پول مطلق نیست بلکه تابع ضوابط و شاخص اقتصادی کشور صادرکننده و پول کشور رقیب است. بعضی معتقدند (آستین، دونالد، ۲۰۱۳، ص. ۵۱-۵۲) دولت شایستگی برای نشر پول سالم ندارد، زیرا در فرض عدم تحقق درآمدها، با چاپ پول ناسالم می‌تواند کسری درآمدهای را تامین کند.

این دیدگاه پولی که خاستگاه آن اقتصاد سرمایه داری است، حاکم بر گردش پول است و فصل یازدهم قانون بانک مرکزی ج.ا.ا مصوب ۱۴۰۲ تحت عنوان «پول و نظام پرداخت» با این دیدگاه تدوین شده. بنابراین، می‌توان گفت: «پول ماهیتی است که عقلا برای تقویم و اندازه‌گیری مالیت و تعویض سایر اموال، مالیت آن را اعتبار کرده‌اند. دولت اعتبار آنرا منحصر در اختیار

ولی برای پول کشورهای دارای اقتصاد دولتی-انحصاری و مصرف‌گرا و مدیریت غیرعلمی و بدون برنامه، مانند ایران، از منظر اقتصادی نیز چندان قابل دفاع نیست وضعیت فعلی حجم و ارزش پول ایران گواه بر آن است.

اقتصاد ایران اثرات مخرب و بدی بر معیشت اکثریت جامعه گذاشته که عمده دلایل عدم کارایی اقتصادی آن به این شرح است: اولاً اقتصاد ایران دولتی و شفافیتی ندارد. لذا دولت با خلق پول، تفاوت قیمت کالا به پول ملی با قیمت آن به دلار امریکایی را فاحش کرده و پول ملی را در ردیف بی ارزش ترین پولها قرار داده، مردم از دلار امریکا و طلا به عنوان ذخیره استفاده می‌کنند و سرمایه مردمی که می‌توانست در خدمت اقتصاد و تولید باشد، در مخفیگاهها راکد مانده است.

ثانیاً مدیریت اقتصادی ایران، مدیریتی ناکارآمد و هزینه محور بدون توجه به درآمد و منافع واقعی یا تولید ثروت است. این رویکرد از طرفی موجب کسری شدید بودجه شده و از طرف دیگر، با مدیریت ناکارآمد و رفاقتی این ضعف در پستوی خلق پول پنهان شد. لذا با اینکه تفاوت بین پایه پولی یعنی مجموع پول در گردش و ذخایر بانکی در یک اقتصاد و حجم نقدینگی یا مجموع پول و شبه پولی که در اقتصاد وجود دارد، از حیث منطق علم اقتصاد باید حجم نقدینگی به مقدار قابل توجهی کمتر از پایه پولی باشد اما در نمودار ۱ و ۲ بانک مرکزی این فاصله به هم نزدیک است و حکایت از خلق پول بدون توجه به پیامدهای آن دارد.

ایجاد میکند در نتیجه در کنترل مالی اقتصاد نقش پول را منعکس می‌کند.

ویژگی اخیر از منظر اقتصادی مهمتر است، اما آنچه بیشتر جنبه انحصاری دارد کارکرد تقویمی و تعویضی پول است که باید با پشتوانه باشد، در ادبیات حقوق اسلامی به میزان تعبیر شده. لذا مطابق بند «الف» ماده ۵ ق.پ.ب سال ۱۳۵۱، بانک مرکزی موظف بود همواره معادل ۱۰۰٪ اسکناسهای منتشر شده، دارایی‌های از قبیل طلا، ارز و اسناد و اوراق بهادار را به عنوان پشتوانه، ذخیره داشته باشد. در بند «ب» این ماده حداقل نصاب پشتوانه طلائی و ارزی پول ملی ۲۵٪ تعیین شده. و برای شفاف سازی و جلوگیری از اخلال در پشتوانه پول ملی در ماده ۶ داراییهای طلا عبارتند از:

الف - شمش طلا، طلای مسکوک موجود در خزانه بانک، طلائی که در بانکهای خارجی و مؤسسات بین‌المللی سپرده شده باشد.

ب - طلای تحویلی به صندوق بین‌المللی پول و بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه و یا مؤسسات مشابه یا وابسته به آنها بابت سهمیه یا سرمایه طبق قوانین مصوب « در این ماده قانونگذار برای حمایت از ثبات قدرت پول ملی، تمام اسناد پشتوانه را منوط به قابلیت تبدیل به ارز معتبر کرده بود.

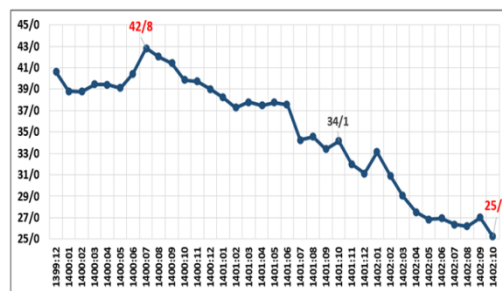
به هر حال امروزه قدرت سیاسی-اقتصادی دولت صادرکننده پول، پشتوانه آن است بدون آنکه صادرکننده ملزم به داشتن ذخایر پشتیبان باشد. این رویکرد خلاف موازین اقتصاد اسلامی است ولی از حیث اقتصاد سرمایه داری، این رویکرد برای پول کشورهای دارای اقتصاد رقابتی و فعال در بازار جهانی که مطابق با شاخص های اقتصادی سیاست پولی خود را تنظیم می‌کنند، می‌تواند پشتوانه باشد

در نتیجه کاهش ارزش پول ملی و افزایش ارزش ارز خارجی کند.

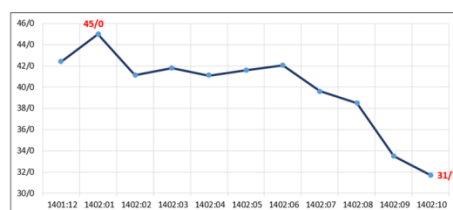
ثالثاً کسری بودجه و ناکارآمدی مدیریت اقتصادی موجب خلق پول توسط سیستم بانکی، علاوه بر بانک مرکزی شده است، چون امروزه با رواج ابزار پولی الکترونیک، که تحت عنوان پول الکترونیکی بررسی شده. (عبدی پورفرد، ۱۳۸۹) بنابراین، در گذشته ابزار پولی عینی بود بانکها از طریق ذخیره جزیی یا اعتبار دهی صرف و خلق پول از هیچ، اقدام به خلق پول و نقض انحصار دولت میکردند. (باریکلو، شهبایان مقدم، ۱۴۰۱، ص. ۱۳-۳۶) اما با الکتریکی شدن ابزار پولی، این فرایند شدیدتر شد طوری که تبدیل به بحران در سیستم پولی کشور شد، چون سیستم بانکی کشور از جهت کفایت سرمایه و وضعیت فعالیت سودآوری در موقعیت عدم کفایت و زیاندهی هستند. این دو ضعف بزرگ را از طریق خلق پول به طور موقت مدیریت می کنند.

استاندارد کفایت سرمایه، در کمیته نظارت بر بانکداری بازل (کمیته بال) مطرح شد. مطابق این شاخص سرمایه پایه به مجموع دارایی های موزون تقسیم می شود. ظرفیت و توانایی یک بانک برای پوشش ریسک های سرمایه معین می گردد. بر اساس استانداردهای کمیته بال، حداقل نسبت کفایت سرمایه برای بانکها و موسسات اعتباری معادل ۱۲٪ است. اما بانک مرکزی این نصاب را برای بانک های ایرانی ۸٪ تعیین کرده است. نسبت کفایت سرمایه در سال ۱۴۰۱ حدوداً به منفی ۱۴۰٪ رسیده. بازده منفی ۶۴٪ در مصارف مشاع مثبت زیان انباشته ۱۱۴٫۲ هممت در سال ۱۴۰۱ برای عملکرد بانک آینده. اضافه برداشت و مانده بانک آینده از بانک مرکزی تا پایان خرداد سال ۱۴۰۲ حدوداً

نمودار ۱- روند تحولات نرخ رشد دوازده ماهه نقدینگی (درصد)

نمودار ۲- روند تحولات نرخ رشد دوازده ماهه پایه پولی (درصد)

لازم به اشاره است هرچه فرایند نقدینگی نیز در پایان دیماه ۱۴۰۲ نسبت به پایان سال ۱۴۰۱ معادل ۸٪ درصد کاهش یافت و به رقم ۷٫۳٪ رسید.

هر چند بانک مرکزی این گزارش ها را به عنوان دست آورد مثبت خود در کنترل حجم پول آورده، اما گزارش شماره ۲۲۰۱۸۹۰۸ پژوهشهای مجلس آن را نامناسب می داند. در این گزارش اظهار شده: «متغیرهای پایه پولی و حجم نقدینگی در سال جاری نسبت به ماه مشابه سال گذشته رشد بالایی داشته، بنابراین به نظر می رسد (۱) رشد نقدینگی علی رغم سیاست کنترل رشد ترازنامه شبکه بانکی، همچنان بالا است و سیاست کنترل رشد ترازنامه هنوز نتوانسته به رشد نقدینگی هدف گذاری شده منتهی شود. (۲) با توجه به آنکه رشد نقدینگی کنترل نشده است، پایه پولی در نهایت به تبعیت از نقدینگی رشد کرده است.» (سایت ساید، ۱۴۰۳)

بنابراین، اعمال رویکرد اقتدار سیاسی-اقتصادی دولت به عنوان پشتوانه پول ملی ایران بدون راهکار علمی اقتصادی، موجب شد تا از یک طرف دولت به عنوان دارنده بیشترین ارزش خارجی به دلیل اقتصاد دولتی و تجارت نفتی و از طرف دیگر، به عنوان پرهزینه ترین مصرف کننده پول ملی با کسری بودجه شدید در مقام صادر کننده پول اقدام به خلق پول و افزایش حجم نقدینگی و

۸۰ همت است. (سایت مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۳)

این اطلاعات غیر رسمی است ولی مورد تکذیب مقامات بانک مرکزی قرار نگرفته، و تهدیدهای آنها با هدف وادار کردن بانکها به رعایت استانداردهای کفایت سرمایه، و همچنین آمارهای متغیر پولی منتشره توسط بانک مرکزی این وضعیت را تأیید می‌کند. (سایت بانک مرکزی ج.ا.، ۱۴۰۳)

رابعاً ایران از حیث سرمایه گذاری، کشوری سرمایه گریز است، باید در سیاست پولی به آن توجه شود. اتباع ایرانی سه دسته می‌باشند:

الف- گروهی با ابزارهای دیجیتال پول خود را از کشور خارج و عزم خروج دارند، این اقدام دو پیامد منفی دارد: ۱- خروج سرمایه از کشورهای در حال توسعه، از تمام جهات آسیب است. ۲- وقتی پولی از کشور خارج شد دولت در مقابل دولت خارجی دارنده پول متعهد به بازپرداخت معادل پول ملی به ارز معتبر خارجی است. لذا اگر دولت، ذخایر ارزی نداشته باشد، قسمتی از خاک خود در قبال بدهی واگذار میکند، این تمامیت کشور را با خطر مواجه می‌کند.

ب- گروهی ذخیره ساز که با پرداخت پول بدون پشتوانه ملی، اقدام به خرید سکه، طلا و دلار آمریکایی میکنند، سرمایه این گروه نیز در فعالیت اقتصادی ایجاد اخلال میکند.

ج- گروهی که قشر ضعیف جامعه هستند، چاپ پول بدون پشتوانه موجب بالا رفتن تورم و گرانی میشود و سبب طغیان اجتماعی شده و امنیت اجتماعی را مخدوش می‌کند.

بنابراین، با توجه به نکات چهارگانه لازم است از حیث اقتصادی نیز نشر پول تابع قوانین خاص باشد و واگذاری نشر آن به اختیار بانک مرکزی و یا دولت بدون ضوابط معین در بلند مدت موجب

هرج و مرج می‌شود که این واقعه حکایت از ضرورت اصلاحات اساسی دارد که آن قانون و ضابطه مند کردن انتشار پول است. در نتیجه از حیث اقتصادی انتشار پول باید تابع ضوابط باشد تا ثبات به بازار پولی و غیرپولی برگردد. در عمل مفهوم پول دولتی با محدودیت بودجه دولت در تعارض است چون از منظر دولت، تأمین بودجه مهم است. لذا اگر با کسری بودجه مواجه شود از طریق افزایش مالیات، قرض از بانک مرکزی یا چاپ پول بودجه مورد نظر خود را تأمین می‌کند. (ورای، ۲۰۱۴، ص. ۷۹۲) این مقاله بیشتر بر کارکرد حقوقی پول مطابق با موازین حقوق اسلامی متمرکز است و با توجه به تابعیت کارکرد اقتصادی از کارکرد حقوقی، قانون مناسب بر گردش پول بررسی می‌شود.

۵-۳. کارکرد حقوقی پول و اقتضاء قواعد

پول علاوه بر کارکرد در سیاستگذاری اقتصادی که ابزار کنترل اقتصادی میباشد، از دیدگاه اقتصادی در روابطه خصوصی نیز سه کارکرد اصلی، وسیله ارزش گذاری اشیاء، وسیله حفظ و ذخیره ارزش و وسیله مبادله و پرداخت است. (شانزه، ۲۰۲۳، ص. ۱۰۸) که این کارکرد مطابق قواعد حقوقی نیز مورد توجه و حمایت است. لذا از حیث حقوقی قواعد حاکم بر آن بررسی میشود:

۵-۳-۱. میزان تقویم

کارکرد اقتصادی ارزش گذاری اشیاء، در ادبیات حقوق اسلامی به میزان تقویم و در ادبیات انگلیسی به اندازه گیری قیمت یا استاندارد و واحد قیمت تعبیر شده است. (ایدرو، ۱۹۳۴-۱۹۳۵، ص. ۵۲-۷۶)

میزان وسیله ای که شیء دیگری توسط آن اندازه گیری می‌شود. تقویم نیز کارکرد میزان است که

اشیاء بر همین وضعیت زمان مبادله محفوظ بماند. سلب این امنیت و اعتماد عام، زندگی بشری را از جمیع جهات متوقف می‌کند. (طباطبایی، ۱۳۶۷، ص. ۱۸۷) پس رعایت این موازین موجب تأمین حقوق و تحقق عدالت است که نباید از آن تجاوز شود. (طباطبایی، ۱۳۶۷، ص. ۹۸) چون پیامدهای منفی عدم رعایت موازین یا نقصان آن روشن است. (اردبیلی، ۱۳۷۸، ص. ۴۳۸) بنابراین به استناد این آیات، از یک طرف با توجه به نقش میزانی پول در تقویم اشیاء و از طرف دیگر، عوض قرار گرفتن اشیاء، لازم است که از دوجهت پول دارای ثبات باشد، نخست از جهت پشتوانه، پول به عنوان میزان تقویم، باید از پشتوانه ارزشی و قیمتی برخوردار باشد. پول هم در تقویم اشیاء باید ذاتاً یا نیابتاً ارزش داشته باشد که به ارزش نیابتی پشتوانه اطلاق شده، از این رو، بعضی معتقدند اسلام واحدهای پولی دینار و درهم را شناسایی کرده تا جامعه از طریق آن تقویم ثابت خود را از ارزش کالا و خدمات معین کند. (کاشف الغطاء، ص. ۸۰) حتی بعضی فلسفه وجود دینار و درهم را به به خلقت الهی نسبت داده‌اند که حاکم بر سایر اموال در تقویم و قیمت‌گذاری باشد و کارکرد واسطه‌ای و مبادلاتی در معاملات و تقویم اموال داشته باشد. (غزالی، ۵۰۵، ص. ۹۲) پس، علاوه بر دلیل عقلی لزوم وجود پشتوانه برای هر واحد پول رایج، دلیل نقلی و شرعی نیز از دو جهت بر لزوم آن دلالت دارد: ۱- از جهت لزوم وفای به کیل و میزان که در بعضی به وفای به میزان و در بعضی به عدم نقصان در میزان خطاب شده، به دلیل اینکه پول باید دارای پشتوانه ثابت باشد و هر واحد پولی پشتوانه ثابت و معینی داشته باشد والا نقصان یا کمال وفای به میزان بی معنا است. ۲- از

قیمت اشیاء را نشان می‌دهد. در مورد تقویم، پول نقش انحصاری دارد ولو کالا به کالا مبادله شود، تقویم هر کدام به پول انجام می‌شود. بنابر اهمیت نقش موازین در تأمین عدالت معاملی و اعتماد اجتماعی در آیات زیادی از قرآن به لزوم رعایت و عدم نقصان در «میزان» سفارش شده: در دو آیه، کتاب و میزان در ردیف هم قرار گرفته. در سوره شوری، آیه ۱۷ خداوند نازل کننده کتاب به حق و میزان و در سوره حدید، آیه ۲۵، ارسال پیامبران همراه با کتاب و میزان می‌باشد. این دو آیه بیان میکند وجود میزان و ابلاغ رسالت الهی در یک ردیف می‌باشند. در سوره دیگری، قراردادن میزان در زمین، به برافراشته شدن آسمان ردیف شده و در آیات ۹-۸-۷ سوره الرحمن، خطاب شده: [خداوند] آسمان را برافراشته و میزان را قرار داده است. از میزان تجاوز نکنید و وزن و عدل را رعایت کنید و میزان را کاهش ندهید. زن به شناخت اندازه هر شیء، و رعایت وزن و اندازه به قسط در آیه ۹ این سوره به رعایت عدالت در تمام اقوال و افعال معنا شده است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص. ۸۶۸) با توجه به این آیات میزان یک استاندارد الهی است و بدون میزان زندگی اجتماعی وجود ندارد. لذا در موارد دیگری نظیر سوره انعام، آیه ۱۱۵۲/ سوره اعراف، آیه ۸۵ لزوم رعایت کامل میزان و عدم ایجاد نقصان در آن را واجب نموده و با خطایی مانند لزوم رعایت پیمان و میزان، نهی از نقصان در کیل و میزان در سوره هود، آیه ۸۴، و رعایت کیل و میزان به عدل و قسط در سوره هود، آیه ۸۵ از وظایف هر شخصی می‌باشد. لذا بعضی معتقدند: بنای زندگی اجتماعی بر مبادلات و گرفتن عوض از ضروریات است. این نیازمند امنیت عام در معاملات است تا اوصاف و مقدار

مدیونیت و تعهد نمود و هر گونه که خواست با پول ملی رفتار کرد. ولی این دیدگاه هنوز نسبت به دارندگان خارجی واحد پولی قابل استناد است و دولت موظف است پول قابل قبولی به دارنده پرداخت کند. به هر حال، وضعیت حجم و ارزش پول ملی و عدم اعتماد عمومی نسبت به آن، حکایت بر این دارد که باید برای نشر پول قانون معین حاکم و واحد پولی با پشتوانه و مطابق با ضوابط وارد بازار شود.

۵-۳-۲. قابلیت تملک

پول علاوه بر نقش میزان تقویمی، در روابط مالی به عنوان عوض و مالی قابل تملک مطرح شده. هر چند قانوناً دولتها اختیار انحصاری انتشار و اعتبار پول را به خود اختصاص داده اند، اما وقتی پولی منتشر شد و واحد پولی در اختیار اشخاص جامعه قرار گرفت، این به عنوان مال محترم باید از تعرض مصون باشد. هر چند در بعضی از نظریات پول به عنوان یک نهاد حقوقی طرح شده (کریستین، ۲۰۱۵، ص. ۱۳-۳۴) (SSRN سایت، ۱۴۰۳)

در حقوق کامن لو به علت لزوم ثبات در بازار معاملات، بر قابلیت تملک پول توسط اشخاص اشکال وارد شد. (فاکس، ۱۹۹۶، ص. ۵۴۷-۵۶۷) (لوین، ۲۰۲۳، ص. ۷۳۱) اگر پول مملوک و موضوع حق مالکیت قرار گیرد، موجب عدم ثبات در معامله می شود، چون باید معاملاتی که بر پول متعلق به غیر، واقعه شده غیرمعتبر شود و این تزلزل در معاملات را در پی خواهد داشت و هیچ کس در فروش کالاها در امان نیست، هیچ کسب و کاری به طور ایمن درآمد ندارد، هیچ طلبکاری به طور ایمن طلب خود را دریافت نمی کند. همه مبادلات متوقف می شود. لذا دکتترین قدیمی عامی که «پول هیچ اختصاصی ندارد.» (فاکس،

جهت ادله حرمت ربا است. چون ربا به دریافت مازاد از اصل مال به علت تأخیر تفسیر شده و هرزیادتی در معامله را شامل است. (راوندی، ۱۴۰۵، ص. ۴۸) از حیث حکمی نیز حرمت آن قطعی است و به تبع حرمت ربا، بهره پولی که موجب اخلال در توزان اقتصادی جامعه است، نیز حرام می باشد. (صدر، ۱۴۱۷، ص. ۳۵۴) در نتیجه، اقتضای ادله حرمت ربا این است که پول پشتوانه داشته باشد، چون اگر نداشته باشد، زیاده و نقصان بر واحد پولی که صرفاً شمارشی است و دوران بین وجود و عدم است، صدق نمی کند. نوع آن و مقدار آن باید به قانون خاص تعیین شود، چون مشهور فقها پول کاغذی را نیز از حیث واحد پولی و ثبات جنسی تابع احکام دینار و درهم شمرده اند. زیرا آن دو مال و قیمت و ثمن اشیاء هستند. (کاشف الغطاء، ص. ۸۰) بعضی اعتبار اوراق پولی را اشتغال ذمه صادرکننده دانسته و معتقدند در قبال اوراق پولی، مقدار معینی از مال بر ذمه اعتبار دهنده آن اعم از دولت و بانک قرار می گیرد. (حلی، ۱۴۱۵، ص. ۸۲) حتی بعضی به استناد قاعده لاضرر مشروعیت پول رایج را منوط به رعایت ضوابطی کرده اند که مانع ورود ضرر به مردم شود. (ابن بیه، ۲۰۱۰) از منظر علم اقتصاد نیز بعضی معتقدند پول به عنوان وسیله مبادله باید تابع مقررات خاصی باشد چون قوام بازار معاملات منوط به قانونمندی نشر و گردش پول است. (ایدر، ۱۹۳۴-۱۹۳۵، ص. ۵۲-۷۶) مطابق همین دیدگاهها در بند «ب» ماده ۵ قانون پ.ب مصوب ۱۳۵۱ در این ماده به صراحت انتشار اسکناس نوعی بدهی بانک مرکزی به دارنده ورقه شمرده شده اما با گذشت زمان، دولت با استفاده از قدرت حاکمیت نسبت به دارندگان داخلی، احساس

۱۹۹۶، ص. ۵۴۷-۵۶۵) توسط لرد کینگ مطرح شد. (لوین، ۲۰۲۳، ص. ۷۳۱) و بین کالا و پول تفاوت گذاشته شد در سال ۱۸۴۸ به استناد اصل مشتری بانک، بانک در مقابل مشتری مدیون شمرده شد. (کیم، ۲۰۲۲، ص. ۴۴-۷۳) لذا دکتترین شمارش پول مطرح شد تا این که هر کس پول دیگری را ناروا ولی با حسن نیت تصرف کند، معادل شمارشی آن را رد کند و ملزم به رد عین نباشد. اما دکتترین مخالف بر این مبتنی است که قاعده قدیمی استناد پذیری حق مالکیت یابنده اموال گمشده در برابر همه جهان به جز مالک واقعی، در مورد پول نیز قابل اجرا است. لذا با توجه به کارکرد پول به عنوان وسیله مبادله، نباید هیچ معضل و تردیدی در مورد مالکیت نسبت به آن مجاز باشد. (ایدر، ۱۹۳۴-۱۹۳۵، ص. ۵۲-۷۶) توجه به چند نکته: ۱- واحد پولی غیر از اصل پول است، ۲- متعلق مالکیت صرفاً عین مال نیست بلکه ممکن است فرد عین یا نوع عین یا قیمت عین باشد. قانونگذار در اصلاحات قانون مدنی در ماده ۹۴۶، مالکیت زوجه را نسبت به قیمت ترکه غیرمنقول شناسایی و مورد حمایت قرار داد. (باریکلو، ۱۴۰۲، ص. ۱۲۶)

همچنین در نظریات فقهی مسئولیت غاصب به رد عین با تمام خصوصیات فردی، یا رد مثل با خصوصیات نوعی یا رد قیمت و ویژگی مالیتی مال مغضوب تعیین شده است. (اصفهانی، ۱۴۲۷، ص. ۳۶۹) (نائینی، ۱۴۱۸، ص. ۳۰۷-۳۰۸)

بعضی بر خصوصیت تقویمی مال متمرکز شده و معتقدند خصوصیت ذاتی مال قابلیت تقویمی آن است. (کاشف الغطاء نجفی، ص. ۲۸) لذا بعضی معتقدند اگر عین مال موجود ولی مالیت آن از

بین رفته باشد، باید قیمت عین را پرداخت نماید. (موسوی بجنوردی، ۱۴۰۱، ص. ۷) بنابراین، در پول، تمرکز عقلایی بر مالیت آن است نه خصوصیات ابزاری پول، مانند بیع دینار عراقی به بیع تومان ایرانی، مراد از بیع تبادل مالیت آن دو پول است. (صدر، ۱۴۰۱، ص. ۱۷۸-۱۷۹) پس در مالیت و قابلیت تملک پول نباید تردید کرد، به اتفاق فقها، ثمن و عوض باید مالیت داشته باشد. (شیخ انصاری، ۱۴۱۵، ص. ۹) با توجه به مالیت پول و قابلیت تملک آن و نیز تمرکز عقلایی بر مالیت پول نه شکل ابزاری آن، پول وقتی وارد دارایی شخصی شد، به استناد ادله از دو جهت قانون مندی گردش آن ضروری است: ۱- جهت ادله احترام مال مملوک و حرمت مال مسلم (موسوی خمینی، ۱۴۲۱، ص. ۴۱۸) که به عنوان قاعده زیربنایی، حرمت تصرف در مال غیر، (موسوی خلخالی، ۱۴۲۷، ص. ۸۶۰) قاعده سلطه و قاعده ما لایضمن (کاشف الغطاء نجفی، ص. ۲۰) می باشد. این قواعد در مواد ۳۱، ۳۰ و ۳۶۶ ق.م پذیرفته شده. به استناد این دلیل پول باید با قیمت و پشتوانه ثابت قانونی در بازار باشد چون پول بدون پشتوانه و خلق شده، موجب کاهش مالیت پول های موجود در بازار می شود، لذا وقتی پولی بدون پشتوانه نشر میشود، منافع پولهای دارای پشتوانه را هم کاهش می دهد، برخلاف سایر اموال که با عرضه زیاد آن، منافع آن کاهش نمی یابد بلکه قیمت آن کاهش می یابد ولی پول چون تنها منفعت آن در قیمت می باشد، تکثیر پول بدون پشتوانه، موجب کاهش قیمت پول میشود و این شرعاً ممنوع است چون مستلزم تصرف در مال غیر است. بعضی معتقدند حکم تصرف نامشروع در مال غیر در حکم ریختن خون ردیف شده (محقق داماد، ۱۴۰۶، ص. ۲۱۴-

۲۱۵) ۲- از جهت حرمت اضرار به دیگران است که از یک طرف، دلیل آن مسلم است. (طباطبایی بروجردی، ۱۴۲۹، ص. ۱۰۴۶) بعضی تصریح کرده اند حرمت اضرار به دیگران از مسلمات است. (طباطبایی قمی، ص. ۸۳) از طرف دیگر، اضرار در امور مالی چیزی جز کاهش مالیت مال دیگران نیست. (حسینی حائری، ۱۴۲۳، ص. ۱۶۴) در حقوق اسلامی به استناد حرمت اضرار، قلمرو تصرفات مالک در مال خود محدود به عدم اضرار می‌باشد. (معروف حسینی، ص. ۴۵) بنابراین، باتوجه به این دلیل و اثر آن در تحدید اختیارات مالک، اختیارات دولت در انتشار پول نیز باید محدود به عدم اضرار به پول موجود باشد، چون از دیدگاه حقوق اسلامی، دولت مالک نشر پول نیست، عامل و امین نشر آن است و باید غبطه مالکان پول موجود را رعایت کند. (کاشف الغطاء نجفی، ۱۴۲۲، ص. ۱۰) پول به عنوان مال در چرخه بازار باید قیمت و پشتوانه آن ثابت باشد و نیاز به قانون خاص دارد.

۴-۵. وسیله‌ی پرداخت

یکی دیگر از کارکرد های پول وسیله پرداخت و ابراء است. وقتی متصدی انحصاری نشر پول دولتها شدند، پول را وسیله ابراء اعلام نمودند. لذا در روابط حقوقی یا مالی، اگر مدیون مقدار اسمی واحد پولی را به طلبکار پرداخت کند، از تعهد بری شده و طلبکار نمی‌تواند آنرا قبول نکند. در بند «ت» ماده ۵۸ قانون بانک مرکزی ج.ا.پول را با مبلغ اسمی قوه ابراء می‌داند. همچنین در بند «ث» تسویه بدهی را با پول رایج امکان پذیر میداند. بنابراین پول در تعهدات پولی مستقیماً و در تعهدات غیر پولی به طور غیرمستقیم کارکرد ابرائی دارد. عدم قانونمندی انتشار و گردش پول و واگذاری روند آن به دیدگاه دولت اعتبار دهنده

موجب کاهش ارزش پول و بروز تورم، و از عوامل بر هم خوردن تعادل مالی است چون تعهد پولی را غیرممکن میکند. قانونگذار به دلیل این عدم تعادل در ایفای تعهدات رویه متفاوت دارد. در تبصره ماده ۱۰۸۲ ق.م. ایفای تعهدات پولی مهریه، به اضافه نرخ تورم سالانه از زمان وقوع عقد نکاح تا زمان پرداخت بر مقدار واحد پولی مورد توافق است. در ماده ۵۲۲ ق. آ.د.م. تأخیر مدیون متمکن از ایفای تعهد، موجب اضافه شدن نرخ تورم از زمان سررسید دین تا زمان پرداخت به اصل طلب می‌باشد، قانونگذار توافق طرفین را معتبر و آن را مقدم بر نرخ تورم می‌داند. ولی در سایر موارد، پرداخت تعداد ابزار پولی اصل دین، از موجبات سقوط تعهدات پولی می‌باشد. علاوه بر عدم یکنواختی قانون حاکم بر تعهدات پولی، دیوان عالی کشور نیز در رأی وحدت رویه ۸۰۵ موضوع را آشفته‌تر کرده چون جریمه تأخیر توافقی را به استناد اطلاق ماده ۲۳۰ ق.م. قابل مطالبه دانست. این رأی انسجام علمی ندارد چون از یک طرف استناد به اطلاق ماده ۲۳۰ با وجود اعتراف به مقررات خاص پولی خلاف منطق حقوقی لزوم تقدم خاص بر عام است و مطالبه هرگونه وجهی فراتر از نرخ قانونی تعیین شده و جاهتی ندارد. (شمس، ۱۳۸۶، ص. ۲۲). از طرف دیگر، جریمه تأخیر توافقی، مصداق ربای النساء جاهلیت است که در حرمت آن علاوه بر اطلاق ادله عام حرمت ربا، روایت خاص متعددی وارد شده. (جزیری و همکاران، ۱۴۱۹، ص. ۲۹۹) که این قواعد عام حرمت ربا حاکم بر اطلاق ماده ۲۳۰ است و آن را از بین می‌برد. اما این رأی برای قضات لازم الاتباع است و بایستی از حیث تفسیری توجه شود که ماده ۲۳۰ ق.م. از ماده ۱۱۵۲ ق.م. فرانسه اقتباس شده که ناظر بر

۶. نتیجه

پول به عنوان ابزار اقتصادی دولت خلاف موازین حقوق اسلامی است بلکه دولت به عنوان متصدی کنترل پول وظیفه امانی در حفظ نشر و گردش آن دارد. پول به عنوان ابزار اقتصادی در دست دولت می‌تواند با مدیریت پول، اعمال سیاست کند. اما در قواعد حقوق اسلامی ویژگی اول اهمیت دارد چون هر چیزی که وسیله پرداخت شود باید یک ذخیره ارزش و واحد قابل شمارش باشد. لذا پول به عنوان معیار و میزان تقویم ارزش معاملی و تعویضی موضوع قرارداد و منافع ناشی از روابط حقوقی قرار دارد. این کارکرد پول مستلزم این است که واحد پولی کشور دارای پشتوانه باشد، چون از دیدگاه حقوق اسلامی، کارکرد حقوقی پول مهمتر از کارکرد اقتصادی آن است، و مشروعیت کارکرد اقتصادی تابع قواعد حقوقی است. ارزش پول باید بر مبنای پشتوانه آن قابل اندازه‌گیری باشد. بنابراین، پول به عنوان ابزار پرداخت باید عقلاً پشتوانه ارزشی داشته باشد. و با ثبات بوده تا قدرت خرید به آینده منتقل شود. اگر پول در قبال کالاها و خدمات پرداخت می‌شود، باید ارزش ثابت و غیرشناور داشته باشد. اما آنچه بیشتر جنبه انحصاری دارد کارکرد تقویمی و تعویضی پول است. پول به عنوان میزان تقویمی مالیت و قیمت سایر اشیاء باید دارای پشتوانه ثابت باشد تا بتواند نقش تقویمی را مناسب انجام دهد. لذا در آیات زیادی از قرآن تعدی و تجاوز از موازین منع و حرام می‌باشد. وقتی واحد پولی رایج شد، و به عنوان عوض معاملی نقش ایفاء کرد، از دیدگاه عقلایی مال محترمی است که تمام ادله حرمت مال مسلم شامل آن است. در نتیجه نشر پول بدون پشتوانه، اضرار به مالکان و دارندگان وجه نقد

تعهدات غیرپولی است. پس اگر به سیاق قانون مدنی توجه می‌شد، با وجود ماده ۲۲۸ ق.م. ماده ۲۳۰ اطلاق ندارد لذا چون اصل تعهد پولی با هر میزان تاخیر با پرداخت اصل پول ساقط می‌شود زیرا برخلاف سایر تعهدها که پول نقش جایگزین دارد. (محقق احمد آبادی، رضائی نژاد، ۱۳۹۸، ص. ۲۸۱) پرداخت بهره قانونی دیرکرد بیشتر کارکرد تنبیهی دارد. به هر حال، پول به عنوان وسیله ابراء یا پرداخت باید تابع قانونی خاص باشد چون ابراء واقعی مدیون منوط به این است که حق طلبکار کامل به او داده شود و این حق مقدم بر حق الله (رازی نجفی، ۱۴۲۷، ص. ۲۶۸) یا حق عمومی است. پس تأخیر در پرداخت حرام است چون در حدیث نبوی، تأخیر ثروتمند از پرداخت دین ظلم شمرده شده (ادریس حلی، ۱۴۱۰، ص. ۳۳) و لزوم پرداخت دین (میرزای قمی، ۱۴۲۷، ص. ۴۵۹) و حرمت و قباح ظلم، عقلی است. از طرف دیگر اقتضای عدالت منوط به رسیدن تمام حق به طلبکار است. (مامقانی، ۱۳۵۰، ص. ۲۷۸) از این حیث لازم است حاکمیت در استیفای حق طلبکاران مساعدت نماید. (حسینی شیرازی، ۱۴۱۹، ص. ۳۲۱) باتوجه به ادله و نظریات، وقتی دولت در مقام پرداخت دیون، پول بدون پشتوانه منتشر و از طرفی به طلبکار خود تعدی می‌کند چون منافع یا خدمات او را دریافت کرده بدون اینکه منفعت واقعی به او بدهد و این یکی از مصادیق اکل مال به باطل است. نقصان در موازین و ظلم از موارد اکل به باطل است. (موسوی قزوینی، ۱۴۲۴، ص. ۵۰۴) از طرف دیگر، نشر پول بدون پشتوانه، موجب کاهش منافع دارندگان پول با پشتوانه می‌شود و این نیز نوعی اضرار و حرام است.

است که حرمت آن بدیهی است. پول به عنوان وسیله پرداخت و قوه ابراء کننده باتوجه به حرمت ربا از یک طرف و لزوم اعطای تمام حق طلبکار از طرف دیگر، باید در مرحله نشر و گردش، قیمت ثابت داشته باشد تا بتواند مدیون را از تعهد بری، و عدالت معاملی را تأمین کند. لذا اختیار دولت و معامله گران پولی باید در حد اختیارات امین در چارچوب قانون خاص معین شود. در ایفای تعهدات پولی، مدیون باید تمام طلب داین را پرداخت کند. در حالی که پول بدون پشتوانه توانایی ایفای کامل را ندارد. در سایر تعهدات پولی هم با اندک تغییر، وضع به همین منوال است. در نتیجه این وضعیت از طرفی موجب مدیون ماندن مدیون در واقع می‌شود و فقط در ظاهر ابراء شده است. از طرف دیگر، تمام حق طلبکار را به او نمی‌رساند، نوعی بی‌عدالتی و ظلم است. بنابراین از حیث کارکرد وسیله پرداختی و قوه ابرایی نیز پول باید دارای پشتوانه و گردش ثابت داشته باشد که این مستلزم حاکمیت قانون خاص بر آن است.

۷. سهم نویسندگان

تهیه و تدوین پژوهش حاضر بوسیله نویسنده انجام گرفته است.

۸. تضاد منافع

در این مقاله تضاد منافع وجود ندارد.

منابع

منابع فارسی

- حلی، حسین، بحوث فقهیه، چاپ چهارم، قم، مؤسسه المنار، ۱۴۱۵.
- رازی نجفی، محمد تقی، تبصره الفقهاء، چاپ اول، قم، مجمع الذخائر الإسلامية، ۱۴۲۷.
- شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، تهران، دراک، ۱۳۸۶.
- شهید ثانی، زین الدین عاملی، مسالك الألفهام، چاپ اول، قم، مؤسسه المعارف الإسلامية، ۱۴۱۳.
- صدر، سید محمد باقر، اقتصادنا، چاپ اول، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۱۷.
-، البنك اللاربیوی، چاپ هفتم، بیروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۰۱.
- طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۶۷.
- طباطبائی بروجردی، آقا حسین، جامع أحادیث الشیعة، چاپ اول، تهران، انتشارات فرهنگ سبز، ۱۴۲۹.
- طباطبائی قمی، سید تقی، ثلاث رسائل، چاپ اول، قم، انتشارات محلاتی.
- عبدی پورفرد، ابراهیم، تحلیل حقوقی ماهیت پول الکترونیکی، مجله حقوق خصوصی، شماره ۱۶، ۱۳۸۹.
- غزالی، أبو حامد محمد بن محمد، احیاء علوم الدین، بیروت، إحياء علوم الدین، دار المعرفة للطباعة و النشر، بی تا.
- کاشف الغطاء، حسن، أنوار الفقاهة - كتاب المضاربة، چاپ اول، نجف اشرف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۴۲۲.
- کاشف الغطاء، جعفر، القواعد الستة عشر، مؤسسه کاشف الغطاء، بی تا.
- اردبیلی، احمد بن محمد، زبدة البیان فی أحكام القرآن، تهران، المكتبة الجعفریة لإحياء الآثار الجعفریة، ۱۳۷۸.
- اصفهانی، محمد حسین، حاشیة کتاب المكاسب، چاپ اول، قم، ذوالقربی، ۱۴۲۷.
- انصاری، شیخ مرتضی، کتاب المكاسب، چاپ اول، قم، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، ۱۴۱۵.
- باریکلو، علیرضا، اموال و حقوق مالی، تهران، انتشارات سمت، ۱۴۰۲.
- بیه، عبدالله بن ابن، مقاصد المعاملات و مراصد الواقعات، مؤسسه الفرقان للتراث الاسلامی، مرکز دراسات الدراسات الاسلامیه الشرعیة، ۲۰۱۰.
- جزیری، عبد الرحمن، سید محمد غروی، یاسر مازح، الفقه علی المذاهب الأربعة و مذهب أهل البيت علیهم السلام، ج ۲، چاپ اول، بیروت، ۱۴۱۹.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ ۷، تهران، گنج دانش، ۱۳۷۴.
- جواهری، حسن، الربا فقهیا و اقتصادیا، چاپ اول، مؤلف محترم، قم، ۱۴۰۵.
- حسینی حائری، سید کاظم، فقه العقود، چاپ دوم، قم، مجمع اندیشه اسلامی، ۱۴۲۳.
- حسینی شیرازی، سید محمد، الفقه، القانون، چاپ دوم، بیروت، مرکز الرسول الأعظم (ص) للتحقیق و النشر، ۱۴۱۹.
- حلی، محمد ابن ادریس، السرائر الحاوی، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۰.

- کاشف الغطاء، عباس، المال المثلی و المال القیمی فی الفقه الإسلامی، مؤسسه کاشف الغطاء، بی تا.
- المعاملات المصرفية، مؤسسه کاشف الغطاء، بی تا.
- مامقانی، ملا عبد الله، حاشیه علی رساله فی العدالة، چاپ اول، قم، مجمع الذخائر الإسلامیه، ۱۳۵۰.
- موسوی بجنوردی، سید محمد، قواعد فقهیه، چاپ سوم، تهران، مؤسسه عروج، ۱۴۰۱.
- موسوی خلخالی، سید محمد مهدی، فقه الشیعه - کتاب الإجاره، چاپ اول، تهران، مرکز فرهنگي انتشارات منیر، ۱۴۲۷.
- موسوی خمینی، سید روح الله، کتاب البیع، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، ۱۴۲۱.
- موسوی قزوینی، سید علی، ینابیع الأحكام، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۲۴.
- محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه، چاپ دوازدهم، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۴۰۶.
- محقق احمد آبادی، مصطفی؛ رضائی نژاد، همایون، تاخیر در اجرای تعهد پولی و آثار آن، مجله حقوق خصوصی، شماره ۲۶، ۱۳۹۸.
- معروف حسنی، هاشم، نظریه العقد فی الفقه الجعفری، چاپ اول، بیروت، منشورات مکتبه هاشم، بی تا.
- میرزای قمی، ابو القاسم، رسائل المیرزا القمی، چاپ اول، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۲۷.
- نائینی، محمد حسین، منیه الطالب، مقرر شیخ موسی خوانساری، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۸.
- منابع لاتین
- Austin Robinson and Donald Moggridge, the collected writings of John Maynard Keynes, Volume IV, A Tract on Monetary Reforms, Cambridge University Press, New York, 2013, p61.
- David Fox, BONA FIDE PURCHASE AND THE CURRENCY OF MONEY, Cambridge Law Journal, 55(3), November 1996, pp. 547-565.
- Erich Schanze 2023, Mediated property: money, corporate share and property analogues The Changing Role of Property Law: Rights, Values and Concepts, Editor Ernst Nordtveit, Edward Elgar Publishing, p. 108.
- Thomas Quint, Martin Shubik, Barley, Gold, Or Fiat: Toward a Pure Theory of Money, U.K, Yale University Press, 2014, p. 2.
- Jongchul Kim, "the origin of Modern Money, Modern Money as a trust; Modern Money and the Rise and Fall of Capitalist Finance: Taylor & Francis, 2022.
- L.Randall Wray.2014. From the State Theory of Money to Modern Money Theory: An Alternative to Economic Orthodoxy. Levy Economics Institute of Bard College. Working Paper No. 792.
- Phanor J. Eder, "Legal Theories of Money," Cornell Law Quarter 20no. 1 (1934-1935).

- Thomas Lewin, A Practical Treatise on the Law of Trusts, BoD - Books on Demand, 2023, p 731.
- Marco Gross, Christoph Siebenbrunner. Money Creation in Fiat and Digital Currency Systems. IMF Working Papers. International Monetary Fund, 2019.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پښتونستان د علومو او انساني مطالعاتو فریښی
پرتال جامع علوم انسانی